

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра літературознавства

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь – бакалавр

**на тему: «ВПЛИВ ІМПЕРСЬКОГО МИСЛЕННЯ У ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ
БОРИСА АКУНІНА (ЦИКЛ РОМАНІВ ПРО ЕРАСТА ФАНДОРІНА)»**

Виконала: студентка 4-го року навчання
Спеціальності – 035.1 ФІЛОЛОГІЯ
(Українська мова та література);
освітньої програми: *Мова, література,
компаративістика*

Афанасьєва Анастасія Сергіївна

Керівник: Мазін. М. Д.,

кандидат філологічних наук, доцент

Рецензент Горідько Ю. Л.,

кандидат педагогічних наук, доцент

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____

«_____» _____ 2022 р.

ЗМІСТ

Вступ	2
Розділ 1. Творчість Бориса Акуніна та постколоніальна критика	5
1.1 Особливості творів масової літератури Б. Акуніна.....	5
1.2 Ставлення письменника Б. Акуніна до сучасних подій.....	10
1.3 Постколоніальне прочитання текстів Б. Акуніна.....	12
Розділ II. Прояви стереотипів імперського світогляду в романах Б. Акуніна	15
2.1 Міжнародний і воєнний вимір імперської свідомості в романі «Турецький гамбіт».....	15
2.2 Культурологічне маскування імперського мислення у романі «Алмазна колісниця»	21
2.3 Вплив імперської свідомості на хронотоп роману «Не прощаюсь»	30
Висновки	34
Список використаної літератури	36

Вступ

Актуальність теми. У сучасному українському літературознавстві гостро постає питання щодо переосмислення частини творів російської літератури. Сьогодні як ніколи важливо продовжувати розвиток постколоніальної критики в Україні, щоб розмаскувати твори російських письменників, наповнених імперською свідомістю країни-агресорки. Продовження толерування міфу про виключну велич російської літератури від часів зародження російської імперії суперечить реаліям боротьби української нації та інших народів за свою незалежність. У час геноциду українського народу важливо переосмислити тексти російської літератури та деконструювати імперські наративи, замасковані цікавим сюжетом чи оригінальними персонажами.

Одним із популярних авторів сучасної російської літератури вважають Бориса Акуніна, автора з читацькою аудиторією не лише в росії, а й за її межами, зокрема, і в Україні. Після одного з інтерв'ю, де письменник розповів про своє ставлення до російського вторгнення в Україну у лютому 2022 року частина шовіністично налаштованих російських літературних та ідеологічних критиків почали звинувачувати Б. Акуніна у лібералізмі та русофобських настроях, що автоматично мало б зарахувати письменника до супротивників путінського режиму. Проте глибший аналіз публічних висловлювань Б.Акуніна та постколоніальний аналіз його художніх текстів свідчить про поширену модель «двоповерхової» позиції російського інтелектуала: на верхньому поверсі ідеологічних та політичних висловлювань такі автори виражають критичне й навіть опозиційне ставлення до занадто агресивної політики своєї країни росії, але на нижньому рівні їхніх поглядів, які проявляються у більш опосередкованому вигляді та розчинені у продюкованих текстах, простежується загальне схвалення та виправдання імперської політики колоніального панування.

Цілком імовірно, що попит серед української аудиторії, котрі продовжують шукати «хороших» росіян, до творів Б. Акуніна зростатиме. Крім цього, цікавість серед іноземних читачів до критика сучасного путінського режиму теж може збільшитися. Відомо, що у творах письменника переважає зображення історії розвитку російської імперії. У цьому контексті варто проаналізувати творчість Б. Акуніна, щоб виявити сліди впливу імперського мислення у текстах російського письменника на різних рівнях поетики романів. У майбутньому ця робота може стати матеріалом для глибшого аналізу інших творів автора.

Методологічна основа дослідження базується на теоретичному та текстуальному аналізі з використанням елементів біографічного аналізу та постколоніального прочитання текстів.

Теоретичною основою нашої роботи є праці дослідника Е. Саїда про історію та особливості розвитку постколоніальної критики, а також роботи М. Павлишина, М. Шкандрія, С. Павличко, О. Забужко та Т. Гундорової про формування постколоніальної критики в українському літературознавстві. Під час аналізу текстів Б. Акуніна ми спиралися на дослідження зарубіжних та українських авторів Е. Томпсон і В. Агеєвої.

Мета роботи – виявити вплив імперських колоніальних мотивів у текстах Б. Акуніна на прикладі серії романів про Ераста Фандоріна.

Виконання мети передбачає вирішення таких **завдань**:

1. Охарактеризувати творчість Б.Акуніна у розрізі сучасного літературного процесу та постколоніальної критики;
2. Визначити роль особистих поглядів автора у формуванні ідеологічної концепції його творів про історичний процес у російській імперії;
3. За допомогою постколоніального прочитання виявити та проаналізувати стереотипи та сліди імперського світогляду в романах Б.Акуніна на рівні проблематики, системи персонажів та художнього часопростору;
4. Узагальнити основні історичні та культурологічні закономірності проявів імперської свідомості у досліджуваних романах Б.Акуніна.

Об'єктом дослідження є романи з серії про пригоди Ераста Фандоріна російського письменника Бориса Акуніна: «Турецький гамбіт» (1998), «Алмазна колісниця» (2003), «Не прощаюсь» (2018), а **предметом** дослідження – прояви імперського мислення та стереотипи російського світогляду, закладені в ці тексти.

Матеріалом дослідження є серія детективних текстів Бориса Акуніна про пригоди Ераста Фандоріна, яка складається із 17 книг. У роботі для аналізу практичного матеріалу та посилань використовувався наш власний український переклад російськомовних творів, оскільки українською перекладено лише перші романи із серії. Крім цього, мовні особливості подання деяких слів у оригіналі відіграють важливу роль у виокремленні насаджених російською ідеологією міфів.

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури.

Розділ 1. Творчість Бориса Акуніна та постколоніальна критика

1.1 Особливості творів масової літератури Б. Акуніна.

Твори Бориса Акуніна - помітне явище у сучасній російській літературі. Письменник народився у Грузії в родині грузинського офіцера-артилериста та викладачки російської мови та літератури, родом із Таращі, Київської області. Коли Борисові виповнилося два роки, родина переїхала в Москву. Незважаючи на місце народження, письменник вважає себе російським автором. Його книги перекладені більш ніж на 10 мов і популярні не лише в Росії, а й за її межами.

Творчий доробок Бориса Акуніна передусім складається з серії книг про Ераста Фандоріна (17 творів), де автор експериментує із різновидами детективних жанрів. Науковці вважають, що саме ці твори зробили його популярним і відомим, адже до появи образу сміливого та принципового детектива Ераста Фандоріна у російській літературі не було подібних персонажів. Свідомість читачів, яким змалечку розповідали про велич і нібито непереможність імперії, про необхідність захищати свою країну від нескінченних зовнішніх ворогів, про важливість армії як «єдиного союзника Росії», потребувала такого героя як Ераст Фандорін. Він щоразу рятує імперію від заколотів, шпигунів, зрадників, негідників, вбивць, критикує владу, але в той же час вірить у світле майбутнє російської імперії. Наприклад, перший роман із серії «Пригоди Ераста Фандоріна» - «Азазель» (1998 р.) розповідає історію вигаданої таємної організації. У ньому через призму детективного сюжету навколо злочинної діяльності таємної терористичної організації знаходимо спробу висвітлити російське бачення стосунків з іншими державами-ворогами.

Особливостями художньої побудови творів Бориса Акуніна, які є водночас джерелом популярності його текстів серед масового читача, можна вважати такі:

- Цікавий динамічний сюжет (пригодницький, детективний, історичний, любовний тощо);
- Вправна експлуатація популярних чи перевірених моделей літературних текстів для масового читача (герой-супермен, але зі своїми привабливими слабкостями; поєднання драматичного сюжету та романтичних ліній оповіді);
- Інтелектуальна гра з читачами;
- Звернення до такої тематики і проблем історії російської імперії, до яких, як правило, не байдужий і масовий читач, і наукова критика (революції; політичні заклоти й зрадницькі задуми; численні війни російської імперії у Європі та Азії; справжні та надумані загрози російській імперії; лейтмотив величі втраченої, вигаданої чи актуальної - російської державності та російської ідеології);
- Висловлення свого бачення перемог і поразок імперії, а також майбутнього країни.

Також з 2000 року до 2009 року Б. Акуніним було написано 8 творів, у яких зустрічаємо літературних родичів та нащадків російського детектива – Фандоріна. Деякі тексти створено під псевдонімом Анатолій Бруснікін, або ж під жіночим псевдонімом – Анна Борисова. Зустрічаємо у письменника й культурологічні та літературознавчі статті. Крім цього, Борис Акунін написав декілька серій детективних творів, теж пов'язаних з історією російської імперії. Не можна не згадати про його літературно-історичний проєкт «Історія російської держави»: об'єктивний і вільний переказ історії російської імперії. Ця серія складається з 9 томів, створених «простою мовою» для тих, хто навряд чи буде читати академічні історичні праці [16].

До того ж, на думку Бориса Акуніна, такий підхід дозволяє дізнатися про історію держави у цікавий, неакадемічний, оригінальний спосіб, з можливістю проаналізувати й зрозуміти, що хибного росія зробила протягом тисячоліття (зважаючи на те, що російська імперія формувалася з XVIII ст.). Це має стимулювати читачів більше вивчати історію та особливості російської імперії.

Через такий інтерес до історичної тематики деякі дослідники називають Бориса Акуніна істориком, хоча той заперечує цей факт [1]. Автор називає себе письменником, а свої твори – продуктом письменницької діяльності, а не науковими працями. У них проєктується особисте розуміння опрацьованих історичних джерел, довідок, архівів та процесів, що відбувалися раніше. Подекуди автор дає поради для розбудови країни й щасливого майбутнього наступних поколінь.

Дослідники висловлюють неоднозначні думки щодо творчості Бориса Акуніна. Л. Лур'є й А. Ранчич вважають його не тільки талановитим літератором, творцем нової літературної традиції, а й детективним постмодерністом. Популярність творів автора пояснюють закрученим сюжетом, позитивним головним героєм, доля якого небайдужа читачам, і широким історичним тлом. На думку науковців, важливою є й кількість перефразувань, цитувань й алюзій до класичної російської літератури, оскільки ці літературні прийоми допомагають відновити інтерес до літератури минулого [17].

Детальніше зупинимося на алюзіях і перегуках із класичною літературою в творах Бориса Акуніна, що часто проявляється у вигляді прямих запозичень на рівні сюжетних мотивів, типів персонажів, проблематики тощо. Дійсно, читаючи книги автора, можна помітити мотиви, алюзії, ремінісценції, відсилання до творчості не лише російських класиків І. Буніна, Ф. Достоевського, П. Чехова, О. Купріна, О. Пушкіна, М. Карамзіна, а й до зарубіжних – М. Гоголя, К. Ісігуро, У. Еко, Дж. Фаулза, Б. Віана. Наприклад, у одній з книг серії про Ераста Фандоріна «Статський радник» можемо побачити стилістичну аналогію з «Ревізором» М. Гоголя. Борис Акунін використав відому цитату з твору про прибуття чиновника з Петербурга. Ю. Височіна знаходить ремінісценцію з твору Ф. Достоевського «Ідіот» у книзі «Азазель» Б. Акуніна. У творі був портрет загадкової пані Бежецької у срібній рамці, схожий до портрета Настасі Пилипівни у романі Достоевського. Крім цього, пристрасть між героями Б. Акуніна - графа Зурова й пані Бежецької - схожа до стосунків між Рогожиним і Настасею Пилипівною [10].

Б. Акунін повсякчас спирається на твори відомих російських авторів і таким чином підтримує уявлення про незрушність російської класики, навіть коли згадує її

з елементами пародії або іронії. Одна з частин першого тому «Алмазної колісниці» має назву «...у якій з'ясовується, що не всі росіяни люблять Пушкіна» [3] (тут і далі - переклад наш. - А.А.). Головний злочинець і шпигун - Рибніков був певен у тому, що всі росіяни мають любити творчість О. Пушкіна. Це стереотипне уявлення ледь не коштувало героєві зриву операції. Крім того, «Алмазна колісниця» взагалі є запозиченням з оповідання О. Купріна «Штабс-капітан Рибніков» [10].

А у другому тому «Алмазної колісниці» зустрічаємо перекладача у російському посольстві на ім'я Сирота, у якого над столом висіли два портрети. Перший портрет — Олександра Пушкіна, а другий — героя фельдмаршала, відважного правителя Японії. Японський персонаж пояснює Фандоріну таке дивне поєднання портретів тим, що Пушкін - хороший поет, щира людина, яка «гарно» загинула (у визначенні персонажів-японців у творах Б. Акуніна «гарно» загинути означає померти чесно й відважно, за ідею, тобто цілком у душі самурайської етики).

Не можна не помітити, що визнання російського поета персонажем японського походження у творі російського письменника виглядає цілком очікувано і презентабельно для читачів роману. При цьому, не важливий, по суті, факт дотичності або відсутності зв'язку між Пушкіним та сюжетною лінією. Можна згадати, що Е. Томпсон у праці «Трубадури імперії», розвіюючи величність образу російського класика, наголошувала, що Пушкін, серед інших авторів російської літератури, своєю творчістю безпосередньо працював на підтримання російського імперського міфу про Кавказ. Творець «Євгенія Онегіна» замовчував свавілля російської армії на Кавказі й не звертав уваги на проблеми в тому регіоні. Пушкін, Лермонтов, пізніше Толстой своїми творами, по суті, наголошували на природності та легітимності перебування своїх російських персонажів у кавказькому регіоні. Тому можемо стверджувати, що звеличення постаті О. Пушкіна у епізоді книги «Алмазна колісниця», теж грає роль у підтриманні міфу про велику й могутню російську літературу [10].

Ще одним прикладом інтертекстуальних зв'язків у творчості Б. Акуніна є ремінісценції з «Бідної Лізи» М. Карамзіна в першому романі з серії про Ераста

Фандоріна – «Азазель». По-перше, імена головних героїв однакові – Ліза й Ераст; по-друге, героїня Б. Акуніна постійно ототожнює себе з бідною Лізою, а перед весіллям із Ерастом хвилюється за можливість повторення долі героїні Карамзіна. По-третє, у кінці твору дівчина помирає (винним у її смерті опосередковано є Ераст Фандорін, бо подарунок із бомбою призначався саме йому) [8].

У романі Б. Акуніна «Планета вода» (2015) є прямі алюзії до «Піни днів» Бориса Віана. Героїні цього твору хворіють на туберкульоз – хворобу, яку також мала Хлоя з «Піни днів». Одним із засобів лікування у Б. Віана були лілії, розставлені величезними купами в кімнаті хворої, а коханий хлопець дівчини працював, щоб заробити на проживання й ліки, виготовляючи зброю. У романі Б. Акуніна головним злочинцем був «Лілійний маніяк» (спеціаліст із розробки найновішої зброї), а своїх жертв він знаходив у туберкульозному санаторії, потім вбивав і обкладав ліліями [13].

Такий свідомий інтерес Б. Акуніна до літературних алюзій і запозичень з інших літературних текстів можна вважати наслідком постмодерністського підходу до письма. Разом із тим, це, вочевидь, покликане підвищувати інтерес до його власних текстів серед “питомих” російськомовних читачів завдяки впізнаванню зв’язків із попереднім літературним дискурсом, який відомий широкому загалу. Водночас деякі дослідники – Р. Арбітман, А. Гриценко, Л. Данилкін – навіть називають детективні твори Акуніна нудною та неякісною масовою літературою, літературним штампом, невдалою пародією на творчість Агати Крісті, а самого письменника звинувачують у русофобії та лібералізмі [20]. До того ж висувують звинувачення у висміюванні й знеціненні історії становлення російської імперії та вказують на порушення законів детективу. Хочемо зазначити, що після виходу інтерв’ю Бориса Акуніна Юрію Дудю, про яке ми детальніше згадаємо згодом, противників творчості автора побільшало серед російськомовних критиків (україномовних також). Критики й коментатори з-поміж росіян звинувачували письменника у зраді батьківщини, розпалюванні ненависті до росіян, називали русофобом та дилетантом – з огляду на сьогоднішній, типовий набір негативних характеристик для будь-кого, чия позиція відрізняється від офіційної [9].

Однак заперечення колективної провини російського народу Б. Акуніним, перекладання відповідальності на російську владу, поширення наративу про «маленьких людей», котрі нічого не вирішують у країні, заперечення справедливості введення санкцій не відповідає звинуваченням коментаторів у лібералізмі та русофобії письменника. Складається враження, що в завуальованій формі він продовжує захищати російський народ, а його твори продовжують підтримувати колонізаторське мислення російської імперії.

1.2 Ставлення письменника Б. Акуніна до сучасних подій.

Борис Акунін – це теж псевдонім, який автор обрав у 1998 році, а справжнє ім'я – Григорій Чхартишвілі. Неодноразово у своїх творах автор пояснював значення терміну «акунін». У перекладі з японської мови це слово означає «головний злодій», але відмінність між «зłodієм» і «акуніном» полягає у благородності намірів такого розбійника. Усі герої із серії книг про Ераста Фандоріна, яких названо акунінами, виявлялися розбійниками з високоморальними намірами, людьми з сильним характером, бо встановлювали особисті правила й були готові віддати за них життя. Наприклад, у «Алмазній колісниці» акунін Дон Цурумакі захищав Японію від некомпетентної політичної влади; а у «Не прощаюсь» два акуніни намагалися влаштувати теракт проти загону Білої армії.

Зважаючи на позицію автора у ставленні до сучасних подій, вибір псевдоніму, на нашу думку, не випадковий, а цілком виважений. З одного боку, Борис Акунін відкрито висловлює позицію щодо діяльності російської влади: критикує президента й політичних діячів, в цілому засуджує повномасштабне вторгнення росії 24.02.2022 на українську територію. Ще раніше, у 2014 році письменник також відреагував на вторгнення російської армії в Україну і підписав лист разом із російськими інтелігентами проти загарбницької діяльності та проти окупації Криму [24].

У інтерв'ю російському журналісту Юрію Дудю за тиждень після повномасштабного вторгнення росії в Україну письменник засуджує дії президента путіна, але звинувачує у розпаленні конфлікту лише владу, при цьому заперечуючи провину чи колективну відповідальність російського народу [9]. Навпаки, Борис

Акунін у соціальних мережах повідомив про продовження продажу своїх творів у росії, бо населення, на його думку, не може залишати без книжок [24]. Більше того, Акунін виправдовує підтримку режиму чинного президента росії населенням російської федерації називаючи таку реакцію логічною і навіть частково правильною. Складається враження, що у російського автора, навіть опозиційного, спрацьовує страх перед визнанням колективної відповідальності за імперську агресію і письменник намагається пом'якшити дії та висловлювання своїх співгромадян.

У цьому ж інтерв'ю письменник розповідає про значення імперії для її мешканців і спершу доходить до висновку, що будь-яка імперія, в принципі, шкідлива для її населення. На підтвердження цього наводить скарги про рівень життя російських громадян до 1917 року, де основним закидом не менш загарбницькій владі «дореволюційної» росії, фактично, є те, що корінні мешканці не отримували жодних переваг від життя у складі імперії. На протиположному становищу росіян, Акунін згадує про життя інших народів, які мали кращі умови для існування у складі цієї же імперії (наприклад, фінів). Вимальовується висновок, який є характерним для представників і владних, і опозиційних російських політичних і культурних кіл, що імперія та її верховний правитель (тут – цар) не так вже й шкідливі самі по собі, а їхнє існування цілком виправдане, якщо створює вигідні можливості для громадян. Перифразовуючи поширений серед, на перший погляд, критиків путінського режиму рефрен, можна сказати, що і для Акуніна також «не імперія шкідлива сама по собі, а лише методи досягання її цілей» [9].

Тому закономірно, що, говорячи про ставлення самого Б. Акуніна до загарбання територій росією, яке часто підіймається у його творах, на репліку ведучого про кривавий процес освоєння Сибіру лунає відповідь: «воно було, звісно, не дуже мирним, але не було таким лютим, кривавим і жорстоким, як, припустимо, у іспанців у Південній Америці чи у англо-саксів у Північній...» [9]. Тобто, знову постають спроби виправдати імперські завоювальницькі дії, тільки тут це виправдовується бучим початковим небажанням російських загонів завойовувати території..

Подібно до головного героя серії книг про Ераста Фандоріна, Б. Акунін займає неоднозначну позицію щодо воєн, завоювань, культурних взаємостосунків. У романах Акуніна герої завжди повертаються на свою батьківщину, зрадниками виявляються іноземні шпигуни, тексти складаються з культурних і феміністичних стереотипів, а Ераст Фандорін постає російським супергероєм, котрий захищає імперію від нещастя і намагається протистояти деструктивному імперському мисленню (але не імперській ідеології в цілому).

1.3 Постколоніальне прочитання текстів Б. Акуніна

Плідним для повного розуміння проблематики і лейтмотивів текстів Б. Акуніна про Ераста Фандоріна є застосування постколоніального прочитання його текстів. Адже саме постколоніальна критика спрямована на нове прочитання текстів, наповнених імперськими чи неоімперськими інтересами. У такий спосіб можна деконструювати прихований слід імперського мислення, навмисно чи випадково вплетений письменниками. Важливу роль у формуванні постколоніальної критики відіграли дві праці Едварда Саїда – «Орієнталізм» (1978 р.) та «Культура і імперіалізм» (1993 р.). Публікація книг Едварда Саїда спровокувала деконструкцію текстів колонізованих культур і колонізаторів. На основі цих праць почали масово з'являтися дослідження, у яких розкривається заангажованість різноманітних культурних текстів імперськими наративами.

Що ж до українського літературознавства, то процес активного формування постколоніальної критики припадає переважно на кінець ХХ ст., коли вже й праці Саїда «Культура і імперіалізм» з'явилися українською мовою. З моменту глибшого ознайомлення з повним перекладом книг Саїда у 90-х роках ХХ століття, після ознайомлення з його фрагментами, а також уривками праць Гаятрі Співак, Гомі Бгабги, в Україні також активно розвивається постколоніальна критика у дослідженнях Марка Павлишина, Мирослава Шкандрія, Соломії Павличко, Оксани Забужко, Віри Агеєвої, Тамари Гундорової та інших.

У цьому контексті не можна не згадати про польсько-американську літературознавицю Еву Томпсон та її працю «Трубадури імперії» (2008 р.), у якій досліджено російсько-українські стосунки з перспективи постколоніального дискурсу. Авторка розвіює міфи, створювані наполегливими зусиллями російської імперії та її відданих помічників – авторів російської літератури. Одні письменники описували красу Кавказьких гір чи неосяжність Сибірських територій та органічно вплітали у свої сюжети героїв росіян-завойовників, а не місцеве населення. Хтось описував войовничі походи на сусідні держави з метою врятувати мирне населення від вигаданої небезпеки [17]. Не лише російський читач, який з пелюшок опиняється в вигаданому міфологічному просторі імперських наративів, а й, зважаючи на популярність російської літератури за кордоном, будь-яка пересічна людина з книгою, наприклад, Пушкіна, Лермонтова, Булгакова, Акуніна може швидко перейняти й закріпити в свідомості важливі для російської ідеології міфи.

Т. Гундорова основними напрямками постколоніальних студій на Заході називає «дослідження антиімперських стратегій та ідеологій, питання глобалізації та аналіз різних форм підпорядкування (національного, расового, гендерного, класового)» [9; с. 27]. Однак проблема аналізованої літератури у тому, що фокус уваги західних дослідників був переважно зосереджений на таких національних питаннях, як расова дискримінація та заморські завоювання. Тоді як такі країни як Китай, росія, Японія у західних постколоніальних студіях, як правило, викликали менше підозри в колоніальних діях проти загарбаних держав. Ймовірно, це відбувалося ще й тому, що саме поняття постколоніального світу, зважаючи на місцепоходження постколоніальної критики, доволі часто асоціювалося із бінарною опозицією «західна метрополія» - «східна колонія», а не навпаки.

Причиною ігнорування Заходом дій росії як країни-агресорки може бути територіальне розташування. Порівняно з іншими країнами-імперіями, котрі колонізували землі на більших відстанях, російська імперія відвойовувала сусідні території зі своїми етнічними землями, маскуючи це звільненням російського народу. До розпаду СРСР, коли підкорені народи перебували під пильним наглядом імперського ока, ні про які дослідження в галузі впливу імперської свідомості на

колонізовані народи не могло й бути мови. У російській імперії існувала міфологема про дружнє приєднання «загублених» раніше територій, тому колонізаторів потрібно було називати визволителями. На думку Е. Томпсон, ця міфологема вплинула й на сприйняття російської літератури [21].

Важливою для подальшої роботи з романами Б. Акуніна про Ераста Фандоріна є необхідність ґрунтовного наукового аналізу проявів російського колоніалізму у цих текстах. Як і будь-який імперіалізм, російський колоніалізм передбачає експансію на сусідні території та знищення національної ідентичності інших народів. Маркування інших народів як обов'язкову приналежність російської імперії прямо чи опосередковано зустрічається у творах більшості російських письменників і заслуговує окремого розгляду.

Важливо нагадати про те, що російська література — активна учасниця у процесі поширення нарративу про законне перебування усього російського на завойованих територіях. Разом із цим вона допомагає витіснити не лише історію колонізованого народу, а й робить усе для того, аби стерти з пам'яті культурні надбання іншої державної чи етнічної спільноти. У такому випадку письменники перетворюються на свідомих чи несвідомих спільників неконтрольованої імперії, котра має на меті знищити колективну пам'ять завойованого населення.

Отже, творчість Б. Акуніна потребує сучасного критичного аналізу для виявлення імперських колоніальних мотивів, адже під таким кутом зору творчість письменника ще майже не досліджена. Застосовуючи постколоніальне прочитання текстів Б. Акуніна можна, зокрема, з'ясувати, яким чином головний акунінський герой Фандорін представляє модель, по суті, імперського мислення, хоч і часто замаскованого під детективного героя-супермена у пошуках соціальної та історичної справедливості. Зважаючи на ставлення автора до сучасних подій та російської воєнної агресії проти України, важливо простежити опис історичних подій і репрезентацію російської імперії за допомогою наскрізного головного героя – Ераста Фандоріна – у текстах Б.Акуніна, які охоплюють період XIX – поч. XX ст. в історії російської імперії. Оскільки творчість Б. Акуніна привертає увагу багатьох читачів з різних країн, аналіз його серії романів про надзвичайного детектива

дозволить виявити основні міфологеми російської ідеології у творчості, на перший погляд, «неімперського» автора. У наступному розділі роботи крізь призму постколоніального перепрочитання, ми розглянемо декілька характерних текстів Б.Акуніна із серії романів про Ераста Фандоріна, у яких повною мірою розкриваються стереотипи імперського російського світогляду на різних рівнях поетики романів.

Розділ II. Прояви стереотипів імперського світогляду в романах Б. Акуніна

Популярна серія детективних творів про російську імперію «Пригоди Ераста Фандоріна» була започаткована у 1998 році з публікацією першої книги – «Азазель», а остання книга – «Просто Маса» з'явилася 2020 року. Протягом двадцяти дев'яти творів читач може спостерігати за трансформацією головного героя – Ераста Фандоріна – із молодого й недосвідченого дев'ятнадцятирічного письменника жандармерії до 64-річного титулярного радника у відставці. Автор створює варіант російського героя-супермена, авантюрного представника XIX століття. Події в творах відбуваються у росії, Японії, на Балканах, Індії, Великобританії, США, Франції, Криму, Баку, Україні та Царстві Польському з 1876 до 1923 року.

У нашій роботі увагу сфокусовано на трьох романах Бориса Акуніна з серії про Ераста Фандоріна: «Турецький гамбіт» (1998р.), «Алмазна колісниця» (2003 р.), «Не прощаюсь» (2018 р.). З одного боку, ці твори репрезентують різні періоди написання серії про Фандоріна: ранній період, середній і завершальний. Це дає змогу проаналізувати зміни у свідомості головного героя – служителя російської імперії, та його вірного слуги – японського підданого, котрий поступово зросійщується і зростається протягом життя зі своїм господарем. З іншого боку, отримуємо можливість спостерігати за розвитком імперського мислення у різні

періоди історії російської імперії: під час війни на Балканах, під час дипломатичної служби в Японії та після подій Першої Світової війни під час революцій у росії та Україні.

2.1 Міжнародний і воєнний вимір імперської свідомості в романі «Турецький гамбіт»

«Турецький гамбіт» (1998 р.) – другий за хронологією роман із серії про Ераста Фандоріна. Події твору відбуваються після смерті дружини головного героя, коли він відправляється волонтером на російсько-турецьку війну (1877-1878 р. р.). Після перебування у турецькому полоні головний герой намагається дістатися до штабу російської армії. Тим часом виявляється, що серед російських військових з'явився турецький шпигун, тому Ерастові Фандоріну доручають завдання знайти цього потенційного ворога.

У «Турецькому гамбіті» війну показано з патріотичних імперських позицій як прояв величчя та героїзму російської армії. Російське військо повсякчас зображується у ролі спасителів місцевих народів від гноблення ... (не важливого якого гноблення), а головне командування – як досвідчені піддані імперії, у яких навіть їхні негативні риси поведінки (пияцтво, захоплення азартними іграми, гульвісництво) постають як “невинні” індивідуальні риси характеру.

Імператор Олександр II зображений як чуйний і люблячий правитель, глибоко стурбований втратами найкращих бійців, що загинули в боротьбі за незалежність іншого народу. Взагалі, загибель російських солдат зображена як неминуча жертвність заради поставленої мети – впадає в око відчуття спокійної приреченості, з якою прості солдати чекають на команду розпочати бій. Війна – єдиний правильний шлях у спокійному пануванні російської держави без зазіхання на її території інших країн. Порядність людини визначається основним її вибором: піти на війну чи залишитися вдома. Справжній російський солдат ніколи не вагається й обирає перший варіант. Навіть тоді, коли мова йде про «визволення» іншої країни шляхом її окупації. Однак спробуймо глибше проаналізувати роман і показати в ньому міфологеми, нав'язані колонізаторським імперським мисленням.

Уже з першої сторінки твору спочатку з оголошення в газеті, а потім від героїні Варі («передова» дівчина, котра з петербурга поїхала до свого коханого-військового на фронт) дізнаємося про те, що росіяни прийшли звільнювати Болгарію: *«Треба сказати, що росіянка, їду до нареченого в армію. Ми – визволителі Болгарії, нам тут всі раді»* [7] (тут і далі - переклад наш. - А.А.). Дівчина переконує себе в тому, що загарбникам раді всі місцеві мешканці, й вони повинні допомогти Варі дістатися до армії. Детальніше поговоримо про повідомлення в газеті. Від кореспондента паризької газети, котрий протягом двох тижнів знаходиться біля руської Дунайської армії, у редакцію надходять повідомлення про ситуацію на фронті.

Словосполучення «русська армія» ми вживаємо свідомо, адже в оригіналі бачимо, наприклад, *«доблестные витязи земли русской»*, або ж «русские». Якщо співставити кількість слів у творі «русський» та «російський», то отримаємо 88 випадків вживання «русський» і 5 – «російський». У підручниках з історії росіяни використовують термін «руссько-турецька війна», українською ж мовою – це «російсько-турецька війна». Слово «русський» у цьому випадку позначає армію російської імперії та подеколи деяких з балтійських країн.

Про феномен та наслідки вживання слова «русський» детальніше описала Е. Томпсон у праці «Трубадури імперії». Ще однією причиною несприйняття російської імперії у ролі колонізатора є послідовна лінгвістична маніпуляція. Пропагування російською ідеологією стосовно синонімічності слів російський і руський призвело до плутанини у перекладах між словами «Русь» і «росія». Зважаючи на те, що назву «росія» офіційно почали використовувати з XVIII ст., що суперечить офіційній історії російської імперії, згідно з якою імперія існує протягом тисячоліття, потрібно було створити власну історію. Використовуючи прикметник «русський» замість «російський», московській державі вдалося поширити думку про возз'єднання трьох східнослов'янських народів (українського, російського й білоруського) й закріпитися в самосприйнятті росіянами.

З колонізатора-московського царства, держава перетворилася на неколонізатора – росію. Продовження використання слова «русський», навіть у

художній літературі, підтримує міф про нібито «мирний характер» російської держави та відволікає від справжньої історії утворення імперії. Цікавим є момент, у якому російський військовий називає синів хрестителя Київської Русі – Володимира Великого, а саме – святих Бориса й Гліба, своїми - руськими. Оскільки «руський» у творі означає російський, то виходить, що Б. Акунін асоціює Бориса і Гліба з частиною історії російської імперії.

Міф про визволення народу від завойовників охоплює увесь роман «Турецький гамбіт». Крім описів доблесних «вітязів руської землі», царя-визволителя, патріотів-молодиків, бачимо й утвердження цієї ідеї мовою героїв. З одного боку, Ераст Фандорін – чесний і справедливий чоловік, вважає війну брудною справою й не хоче брати в ній активну участь. Він чимало розмірковує про безглуздість воєн, виступає проти насилля й намагається захистити слабших. Але, з іншого боку, у воєнних діях звинувачує обидві сторони та наполегливо доводить думку щодо поганого-Іншого. «Ми розпочинаємо війну, але інша країна сама винна в тому, що ми хочемо забрати її території», - ніби промовляє до читача цей персонаж.

Засуджуючи воєнні дії, головний герой ніколи не доносить своєї думки правителям чи людям вищого військового стану. Ераст Фандорін не робить жодної спроби переконати своїх знайомих у кривавій природі цієї війни. Спостерігаємо, як головний герой спокійно та навіть іронічно описує воєнні дії перед Варварою: *«Місяць сидимо, два сидимо, три сидимо. Офіцери співаються від нудьги, інтенданти крадуть, скарбниця пустіє. Загалом усе нормально. Війна по-російському. Європа зітхнула з полегшенням, спостерігає, як з Росії йдуть життєві соки»* [7]. Опинившись перед начальниками, російський герой мовчить і покійно слухає все, що йому кажуть. Якщо ж подумки з поважною думкою головний герой не погоджується, то розмірковує про це лише наодинці з собою. Інколи титулярний радник може відповісти менш значимим керівникам про те, що служить росії, через що не хоче брати участь у безплідній і згубній для своєї країни війні. Цим самим з'являється запитання щодо ставлення головного героя до нібито корисних воєн.

У зв'язку з цим звертаємо увагу на типовий страх офіцерів перед царем і старшими за чином людьми. Той, хто відчуває себе слабшим, завжди має підкорятися вищому, боятися його, чекати на покарання чи помилування. Дізнаючись про вищість якихось осіб, герої, як правило, перетворюються на доброзичливих, ввічливих, але позначених відчуттям меншовартості осіб. Наприклад, під час зустрічі генерала армії та Фандоріна у першого склалося оманливе враження щодо головного героя, але *«Ганецький з невдоволенням глянув на цивільного молокососа, проте, мабуть, розсудив, що до государя чорт-кого не викличуть, і чемно відповів»* [7].

Або ж коли Ераста Фандоріна на початку твору затримали через підозру в шпигунстві, то на допиті підполковник Казанакі зневажливо ставився до арештанта, намагався залякати й висунути хибне звинувачення без якісного аналізу ситуації. У момент теплої зустрічі головного героя з шефом жандармського корпусу – Мізіновим, підполковник уже виструнчився перед Фандоріном і намагався усіляко прислужити титулярному раднику.

Цікавим є образ російського військового у цьому творі. Імперія намагається маніпулювати військовими темами та зосереджуватися на перемогах і вправних якостях офіцерів. Замість того, щоб зображати реальні жертви війни, ми читаємо про сміливість і відважність воїнів, їхню непереможність. Ці вояки ніколи не замислюються про справжню ціну такої війни. Читачі звикли в образах військових уявляти тих, хто мужньо б'ється з окупантами, захищає країну, вміє тримати воєнну дисципліну та у будь-якій ситуації готовий віддати життя за рідну імперію, однак у тексті часом бачимо іншу реальність.

Головний герой чудово розуміє недоліки своєї армії, її слабкості, а для Варі військові – це непереможні герої. Про деяких з них знає уся держава, адже кривавих переможців зазвичай показують з вигідного погляду: *«дехто з Вариних знайомих переказував чутки зовсім інші – про розстріл заручників та ще щось таке про викрадену кокандську скарбницю. Дивлячись у ясні очі красеня-генерала, Варя зрозуміла: ... про заручників та ханську скарбницю – нісенітниця та наклеп заздрісників»* [7]. Проте в результаті спостерігаємо за щоденним розпиттям

алкоголю, за п'яними сварками між офіцерами, за грою в карти на гроші. Навіть керівник армії відкрито зізнається про відсутність дисципліни в армії, бо навколо бордель і безладдя. У ставленні один до одного між військовими переважає подеколи фізична сила чи зневажливе ставлення. Назвати бовдуром іншого – не вважається чимось неприйнятним, навпаки, невічливе ставлення до товариша часто підтримується.

Під час подорожі до військового табору Варя потрапляє до корчми. Спочатку її одурює провідник, якому вона вже встигла віддати всі свої гроші. Це була перша зустріч із місцевим - одразу неприємна. Як наслідок, у читача складається неприсмне враження про місцевих жителів. Після цього у закладі, де немає жодної жінки, дівчина порівнює тамтешніх з руськими чоловіками. Порівняно зі смиренними руськими, які поки не вп'ються, перемовляються між собою пошепки, місцеві гучно кричать, б'ють дружками вино та постійно недружнього сміються. Ті, хто грали в кості, постійно шумно розмовляли. А під час суперечки одного чоловіка сильно вдарили чашкою по голові й покинули одного. Однак після оселення в армійському таборі, дівчина не звертала увагу на таку ж поведінку з боку російських офіцерів.

Один із епізодів тексту демонструє справжні загарбницькі апетити російської імперії, так що інаміри захоплення нових земель не завжди йшли від верховних правителів. До прикладу, генерал Соболев, споглядаючи нічні вогні міста Царгород, назвав його недосяжною мрією руських, тобто росіян. Потім назвав це місто ключем до Середземномор'я і вирішив захопити Царгород самотужки, з невеликим армійським загonom. Ігноруючи побоювання решти військових про небезпечність і загрозливі політичні наслідки такого вторгнення, Соболев вирішив тихо зайти в місто й на короткий час забрати Царгород без жодного пострілу. Навіть переконання головного помічника в порушенні міжнародних правил війни не зупинили генерала.

Щоб виправдати цей варварський та безглуздий вчинок, Соболев оголосив, що ці землі належать росії по давньому праву, повернення яких допоможе об'єднати сильну державу й виконати історичну місію роду романових - почати нарешті піклуватися про свою багатостраждальну державу. Прагнення щоразу відкусити

маленький шматочок іншої держави призводить до зростання апетитів російської імперії. До речі, коли російська армія не впоралася із взяттям Плевни, у газетах вийшло оголошення про те, що *«маленьке болгарське місто стало для руського ведмедя славною колючкою у волохатому боці»* [7]. Виходить росіяни продовжували асоціювати себе з цією твариною і виправдовувати використання будь-якої сили.

У творі описано й деякі стереотипні уявлення, насаджені імперським світосприйняттям. По-перше, жінка в армії вважається чимось неприйнятним. Коли Варя потрапила до свого хлопця у табір, у неї з'явилася можливість залишитися там на деякий час.. На пропозицію Фандоріна залишити дівчину при армії, один із начальників почав посилатися на недовіру до неї та брак розуму в жінок: *«Та й чи можна довіряти дівчинці? Самі знаєте - коса довга, та розум коротенький»* [7]. Коли ж почув про проходження Варєю курсів акушерок і стенографії, то вже неабияк здивувався і дозволив дівчині залишитися у таборі.

По-друге, потрапити в полон вважалось складним випробуванням, адже там могли катувати, знущатися, тримати полонених у антигуманних умовах. Ставлення до Ераста Фандоріна змінювалося після того, як чоловік розповідав про турецький полон. Його одразу ж починали розпитувати про турецьку жорстокість, підтримувати після перенесеного. *«Ніхто мене не мучив. З ранку до вечора п-поїли кавою і розмовляли виключно французькою. Жив на гостем у віденського к-каймакама»* – відповідав головний герой [7]. У почуте відмовлялися вірити, адже, на думку інших, у полоні не можливо не катувати людей. Разом із розповідями головного героя про люб'язне ставлення правителя до полонених, можливість вільно пересуватися й жити в нормальних умовах, а головне про виграну волю в гру, підозра до Ераста Фандоріна починала зростати. Росіяни не вірили в щедрість іншого правителя й можливе помилування. На міжнародне гуманне ставлення відповідали з критикою та лайливими словами в адресу турецького правителя.

Тому спроба у «Турецькому гамбіті» показати героїчність війни, патріотичність офіцерів, благородність наміру захистити чужі землі й взяти їх під свою опіку переросла в текст про величезні втрати російської армії, байдужість до кількості загиблих. Злочинна бравада і нехлюйство офіцерів, алкоголізм і схильність

до азартних ігор зображують справжнє обличчя російського солдата. Щоправда, треба визнати і сміливість російських офіцерів, з якою вони ладні були щоразу йти в новий бій. Невиправданий ризик своїм і чужим життями, а також презирство до міжнародних правил війни з повагою лише до грубої сили постають головними атрибутами ведення російських воєн. Споріднення слів «російський» і «руський» допомагають у творенні нової та презентабельної історії розвитку російської імперії.

2.2 Культурологічне маскування імперського мислення у романі «Алмазна колісниця»

«Алмазна колісниця» - одинадцятий роман із серії про пригоди Ераста Фандоріна, який складається з двох томів. Твір написано в 2003 році: у першому томі події розгортаються у період російсько-японської війни 1905 року, а у другому описано попередні пригоди головного героя в Японії ще 1878 року. Спочатку головний герой Ераст Фандорін займається пошуками невловимого японського агента-шпигуна, котрий може зірвати перемогу російської імперії над Японією (у кінці другого тому дізнаємося, що шпигуном був син Ераста Фандоріна, про існування якого головний герой не мав уявлення). А у наступній частині можемо прослідкувати за розвитком російсько-японських відносин під час служби Ераста Фандоріна в Йокогамі. Саме в цьому творі титулярний радник врятує від розправи місцевих бандитів молодого японця – свого майбутнього слугу, найвідданішого Масахіро Сібату, та навчиться майстерності бойових мистецтв давнього секретного угруповання ніндзя.

Початок розповіді зосереджений навколо таємних завдань, які повинен виконати штабс-капітан Рибніков, що згодом виявиться японським шпигуном. Він уміє проникати в різні шари російського суспільства й перевтілюватися будь-ким, намагаючись поводити себе з людьми Санкт-Петербурга так, як звикли це робити росіяни. То розповідав про швидку перемогу російської імперії над японськими «мавпами» або описував свої воєнні подвиги чи скаржився на дороге столичне життя. Цей роман демонструє читачам ставлення росіян до японців і навпаки.

Японський шпигун штабс-капітан Рибніков, проаналізувавши особливості, індивідуальні риси характеру, спільні поразки й перемоги російського народу, задля виконання завдання поводив себе подібно до жителів російської держави. А образ японського помічника російського дипломата Сироти допомагає зрозуміти ставлення японця до російської імперії.

Головним завданням Рибнікова стало розхитування трону російського царя: виконувати різноманітні диверсійні завдання, щоб акцентувати увагу на інших проблемах, крім війни. Під час виконання шпигунських завдань, герой у спілкуванні з оточенням найчастіше починав розмову зі слів, пов'язаних з японцями: насміхався, ображав, принижував, жартував, бажав найшвидшої смерті чи блискавичного підкорення цієї нації. Наприклад, розповідаючи про різницю між двома арміями використав таке порівняння: *«Адже як самурай воює?... Наші солдатики окоп доверху загадять, а самурай, косоока пика, рису натріскається - у нього натурально запор. Так тиждень можна до вітру не ходити. Зате вже як з позиції в тил зміниться, два дні з унітаза не злазить»* [3] (тут і далі - переклад наш. - А.А.). Оскільки Рибніков витратив чимало часу на укладання психологічного портрету мешканців російської імперії, то мав нагоду вивчити слабкі місця й тиснути на них, викликаючи довіру в співрозмовника.

Під час візиту на пошту довго сварився з працівником через тарифи, бо доставити повідомлення в іншу частину імперії коштувала удвічі дорожче. Назвавши місто іркутськ неймовірним містом і справжньою Європою, а ніякою не Азією та пішов далі. Одного разу Рибніков, побачивши як дівчина тягне з води і пораненого солдата, не втримався і промовив, немов поема Некрасова «Руські жінки». Разом із останнім словом одразу ж схаменувся та оглянувся, аби ніхто з перехожих не почув його слів. Адже російські офіцери мало ймовірно читають книги. У кожного народу є свої слабкі місця та національні проблеми, в очах персонажа японського походження такими для російської імперії були дороговизна життя й приборкання інших держав.

У другому томі «Алмазної колісниці» читач знайомиться із Сиротою – помічником російського віцеконсула у місті Йокогама. На робочому столі юнака

одразу помічаємо два прапорці – японський і російський, а на стіні поруч висять картини Пушкіна й відважного японського правителя, про які ми вже згадували в першому розділі. До речі, Сирота знав напам'ять і твори Тургенєва. Після короткого знайомства з Ерастом Фандоріним японський помічник у той же день захистив його своїм тілом під час бійки між розбійниками в закладі, куди завітали у дипломатичній справі. Пояснюючи дебоширам мету їхнього приходу, Сирота скористався згаданими вже двома прапорцями, щоб показати можливі наслідки від невиконання поставленого завдання розбійниками. *«Я завжди маю пам'ятати, що служу росії, але при цьому залишаюся японським підданим. І потім, вони такі гарні!»*, – відповів Сирота на запитання Фандоріна про регулярність носіння з собою двох прапорів помічником [3].

Ставши вірним другом титулярному радникові, Сирота наприкінці твору переходить на бік злочинців і зраджує головного героя через інтереси своєї країни – Японії, до того ж, несвідомо наражає на смертельну небезпеку Фандоріна. Виконуючи патріотичний обов'язок у захисті своєї країни, Сирота відкидає у бік інтереси російської імперії. Проте у кінці твору помічник визнає свою помилку й допомагає Фандоріну зловити небезпечного для росії злочинця й зупинити теракт.

Цікаво спостерігати й за ставленням російського народу до своїх співгромадян. Як приклад, начальник поліції Мильніков, дізнавши про смерть товариша, з яким працював 10 років, трохи похвилювався, але швидко забув про цю втрату. Одна з героїнь твору після згадки про списки тих, хто загинув за царя, не захотіла слухати далі й почала скаржитися на війну, яка доставляє дискомфорт у купівлі квитків на потяг. Не можна було викупити всі квитки в купе й їхати однієї до місця призначення, через що жінка сильно обурилася. Коли ж пасажирів цього потягу ледь не потрапили в аварію й на власні очі побачили, як постраждав попередній потяг, одна з пасажирок вимагала повної зупинки потяга, щоб допомогти пораненим. У відповідь на її слова один чоловік почав погрожувати: *«Я тобі зупиню! У мене термінова справа у Москві!»* [3]. Йому потрібно було якнайшвидше дістатися місця призначення, а не рятувати людей.

Недарма під час розмови з Ерастом Фандоріним начальник поліції зізнався у страху до двох речей: японських диверсій та російського нехлюйства. Під час оцінки збитків російській імперії, завданих японською диверсією, головною проблемою стала не кількість ранених і загиблих, а розірвання сполучення між містами імперії. Стає зрозумілим, що долі та життя людей не є пріоритетом для російської державної політики. Критично оцінює співгромадян і Фандорін, коли йому вдалося висловити перед генералом свої роздуми щодо програшів російської імперії у війні з Японією. Він це пояснює різницею між російським і японським солдатом. Російських солдатів називає менш навченими, менш витривалими й без високого бойового духу, а генералів називає товстими та безініціативними. Але замість того, щоб запропонувати план покращення армії чи перебудови імперії, Фандорін заспокоює свого співрозмовника у наявності людських та природніх ресурсів російської імперії, що допоможуть виграти цю боротьбу.

Якщо у першому томі «Алмазної колісниці» увагу прикуто до російсько-японської війни та диверсій на території російської імперії, то другий том роману розгортає перед читачами особливості японської культури й її осягання Ерастом Фандоріним. Вже після повернення з японських земель до російської імперії, під час війни між двома державами, головний герой стає на бік своєї батьківщини й хоче допомогти виграти війну. *«Росія тяжко хворіла, її лихоманило, кидало то в жар, то в холод, зі шкіри сочився кривавий піт, і справа тут була не тільки в японській війні. Війна лише виявила те, що й так було зрозуміло кожній розумній людині: імперія перетворилася на анахронізм, на динозавра з величезним тілом і надто маленькою головою»*, – усвідомлює Фандорін [3]. Проте, незважаючи на критичне ставлення титулярного радника до ситуації в країні, він обирає участь у війні між двома вже близькими для нього державами на боці «хворої» імперії.

Помітним є той факт, що Ераст Фандорін допомагав виграти російсько-японську війну та зловити найнебезпечнішого японського диверсанта, використовуючи ті старовинні вміння і бойові навички, які отримав під час проживання в Йокогамі від японських ніндзя. *«Я тієї думки дотримуюсь, що без вашої японської чортівні, нам біса цього, який міст підірвав, не виловити! Тут клин*

клином треба, ворожіння ворожінням», – звертається до Фандоріна начальник поліції [3]. Можемо побачити також зміну в ставленні головного героя до війни. Якщо у «Турецькому гамбіті» молодий Фандорін засуджував війну і спостерігав за подіями, час від часу допомагаючи ловити шпигунів, то вже у «Алмазній колісниці» працював на перемогу російської імперії.

Складається враження, що неприязнь і ненависть до японського народу з'явилася саме під час війни російсько-японської війни. Японців повсякчас звинувачували у веденні нечесної та нецивілізованої боротьби, й називали: китаїзолами, макаками, япошками, жовторотими, слабосильними, мілким народом, який з'явився нізвідки. Однак проаналізувавши другий том роману, у якому події відбуваються за тридцять років до цих подій, можемо простежити спроби росіян, котрі проживають на японській території, осягнути особливості культури японського народу.

Події другої частини роману розпочинаються з приїзду Ераста Фандоріна в Йокогаму. Начитавшись книг зі стереотипними описами японської культури, народу, місцевих звичаїв, головний герой щоразу дивувався новим відкриттям, записував їх у записник і намагався осягнути якнайбільше явищ у чужій культурі. Спочатку він зустрічається з віцеконсулом російського посольства в Японії, якого назначили через важливу справу: у цей час вирішувалася доля Японії й Далекого сходу – перебувати під крилом двоголового орла чи під лапою британського лева. Виявилось, що *«...війна між Великою Британією та росією ймовірна як ніколи...Ледве нещасних турків здолали, де ж нам із британцями воювати? ...Шустрі альбіонці, весь світ під себе підім'яти хочуть. Ох, профукаємо їм Далекий Схід, як уже профукали Близький разом із Персією та Афганістаном»* [3]. Ераст Фандорін прибув до Японії з метою допомогти російській імперії відбивати всі британські маневри й підступні інтриги. Саме російська імперія мала продовжувати міцні стосунки з японською державою, які хотіли розірвати британці.

Складаючи психологічний портрет нового помічника – Фандоріна, віцеконсул Всеволод Віталійович подумки називає його білим колонізатором, що робитиме неодноразово протягом всього роману. А місто Йокогаму називає чудовим місцем,

яке утворилося саме у результаті зустрічі двох цивілізацій – японської та російської - виріс такий порт із 50-ма тисячами мешканців, утворивши шматочок Європи на краю світу. Разом із тим, перше враження Фандоріна від міста Йокогами було не малоприємним. Помічник віцеконсула мріяв побачити чайні будинки, багатоярусні пагоди, а потрапив на звичайну європейську набережну, подібну до Ялти. Сідаючи до звичного транспорту японців – куруми, детектив знав, що підведуть коней, і вони швидко поїдуть до місця призначення. Але виявилось, що рушієм куруми є не коні, а люди, тому Фандорін принципово відмовився їздити на такому антигуманному транспорті. Хоча згодом все ж таки почав зрідка використовувати цей транспортний засіб. Не побачивши й японок у кімоно та самураїв із двома мечами, останньою краплею для головного героя стала залізнична дорога в Японії: *«Тут і залізниця є? – похмуро запитав Ераст Петрович, втрачаючи останні надії на східну екзотику»* [3].

Пригадуючи довге життя в Японії, Всеволод Віталійович розповів про прагнення оточити себе місцевими, котрі мали знайомі для російського вуха імена. Також він згадує про спроби представників російського посольства змінити написання слова «росія» у Японії на державному рівні. Адже переклад назви «росія» з японської означає «безглузда країна». Коли ж замінити один ієрогліф у написанні цього слова, то можна утворити словосполучення – «країна роси».

Описуючи робочі моменти, віцеконсул згадує і про особисте життя. Він купив собі жінку за контрактом, що було поширеним явищем у японському суспільстві, згідно з Акуніним. Шлюб з японкою продають іноземцям для забезпечення комфортного перебування незнайомців у Японії. Однак Всеволод Віталійович встиг закохатися й не може одружитися з жінкою по-справжньому, бо у росії шлюб з японкою не підтримають. Згодом, порівнюючи японських жінок із російськими, Ераст Фандорін розуміє величезну різницю між ними. Японки переважно виглядають страшними, брудними, з непривабливими фізіологічними особливостями: *«Особливо засмутили жінки. Замість чудових яскравих кімоно, які Фандорін бачив на картинках, японки носили якісь бляклі мішковинні ганчірки. Дрібно-дрібно переступали сильно клишоногими ногами, а ще в них були зовсім чорні*

зуби!» [3]. Проте пізніше він зустріне японку О-Юмі, навчену старовинному японському таємному мистецтву кохання (дзедзюцу) і, водночас, наслідницю давнього клану ніндзя. З першого погляду, Фандорін закохається у неї до безтями. За сюжетом у кінці другого тому «Алмазної колісниці» читач дізнається, що Рибніков (японський шпигун із першого тому роману) – син Ераста Фандоріна від цієї прекрасної іноземки.

Про бойове й войовниче походження дівчини головний герой дізнається вже після зустрічі з батьком О-Юмі – наступника клану японських ніндзя. Оскільки Фандорін уже встиг побачити деякі неймовірні прийоми у виконанні цих найманих вбивць, то попросив батька О-Юмі навчити і його цьому мистецтву. Той порушив правила давнього клану про заборону навчати незнайомців і вирішив посвятити коханого своєї дочки у таємну науку. Вона складалася не лише з різноманітних таємних прийомів, а й з особливого філософського шляху, закритому для звичайної людини.

Спочатку головний герой вивчав деякі легкі для ніндзя прийоми, але цьому процесу завадили. Інший японський клан вбивць вирішив помститися давнім ніндзя й винищити їх. У результаті живими залишилося двоє: батько О-Юмі та його помічник. Сама дівчина у результаті цього нападу начебто загинула, захищаючи Фандоріна. Пізніше читачі дізнаються про те, що дівчина вижила й народила сина від головного героя, але той про це вже ніколи не дізнався. Підтримуючи легенду про смерть доньки, ніндзя вирішив виконати бажання О-Юмі (справжнє ім'я дівчини - Мідори) й навчити Фандоріна шляху ніндзя. *«Я зроблю те, що просила Мідори. Ти будеш приходити до мене, і я навчу тебе всьому, що ти зможеш засвоїти. Цього вистачить, щоб у світі людей Заходу ти уславився сильним»*, – погоджується старий [3]. Проте російська свідомість головного героя виявилася не здатною осягнути філософію давнього японського бойового мистецтва, тому він запам'ятав і вивчив деякі прийоми.

Для усвідомлення масштабів російського колоніального впливу пропонуємо розглянути трансформацію образу помічника Ераста Фандоріна – Маси. Вперше вони зустрілися у другому тому «Алмазної колісниці» під час бійки в бандитському

закладі, куди прийшли Фандорін і Сирота. Приреченого до смерті Масу головний герой викупив, аби зберегти йому життя. Оскільки господар, якому до цього служив Маса з дитинства, помер, то японська відданість і плата за «шляхетні вчинки», одним із яких стало звільнення Фандоріним японця від ганебної смерті, врятований почав обрав російського детектива новим господарем. У такий спосіб він вирішив заплатити спасителю за своє життя. Хоч як відмовлявся від цієї ідеї головний герой, але зрештою погодився, бо вірний помічник йому був насправді дуже потрібний у чужій країні.

Спочатку Маса й Фандорін не знаходили спільної мови, але новий помічник щоразу намагався вгодити новому господареві та рятував неодноразово від смерті. Для нормальної комунікації та комфорту головного героя він почав вивчати особливості росіян, розуміти мову, знайомитися з російською культурою. Разом із цим навчав Фандоріна усьому, що встиг перейняти від свого японського клану: *«...на славу вдався показовий урок японського рукопашного бою. Виявилось, що англійський бокс проти нього безсилий. Маса рухався неймовірно швидко, удари завдавав сильних і точних. Як це правильно – битися ногами, а не руками!»* [3]. Уже протягом наступних романів побачимо, що Маса навіть подарував любов до японських делікатесів. Знайомлячи господаря зі своєю культурою, помічник почав поступово перебирати й особливості поведінки росіян, їхньої ментальної культури.

Зрештою, через 30 років після знайомства Маси й Фандоріна, під час японсько-російської війни японець вирішує дотримуватися нейтралітету у війні, бо російська імперія уже стала для нього рідною. Він не хотів допомагати ні Японії, ні росії, тому казав, щоб його не вплутували в воєнні справи. Фандорін намагався дотримуватися принципів свого помічника, але все-таки декілька разів скористався допомогою Маси в воєнному завданні на користь російської імперії. Для того, аби краще зрозуміти трансформацію Маси від життя з російським господарем, варто згадати про останній твір циклу про Ераста Фандоріна Б. Акуніна – «Просто Маса». У цьому романі описано життя Маси після гибелі Ераста Фандоріна (про смерть головного героя у передостанньому романі читачі здогадуються, але точно не знають) й повернення до Японії. Там японець довго звикатиме до старих звичаїв

рідної країни, засумує за російською імперією та займатиметься детективними справами завдяки знанням російської мови та звичаїв. Варто згадати й про передостанній роман Б. Акуніна «Не прощаюсь», де Маса закохується в жінку, втрачає пильність і ставить життя господаря під загрозу. У довгих роздумах про свій вчинок японець розуміє, що *«після стількох років служби вірний васал мало не покинув свого пана. З легкістю, через примарну химеру особистого щастя! Якби Маса за довгі роки чужоземного життя не втратив більшу частину японської, то зробив би від сорому септуку»* [3]. З погляду постколоніального перепрочитання тексту, зросійщення японського персонажа теж можна вважати особливістю впливу колонізаторської культури.

Намагаючись досягнути особливості культури іншого народу, навіть таку складну і відмінну культуру, як японську, Ераст Фандорін не може до кінця усвідомити. Бажання зрозуміти іноземне сприйняття світу призводить до опанування навичок бойового мистецтва. Як бачимо, згодом це допоможе головному герою зловити небезпечного для перемоги в російсько-японській війні злочинця. Знайомство з культурою іншого народу у тексті відбувається під виразним російсько-імперсько-центричним поглядом на «чужу» культуру, яка подається переважно крізь призму екзотичних реалій і міфологізації базових уявних складових культури Японії. Роман, призначений певною мірою для масового російського читача, створює ілюзію вищості російської культури над японською. Це доводить і трансформація слуги-помічника Ераста Фандоріна – Маси: з японського злочинця той перетворюється в зросійщеного японця.

2.3 Вплив імперської свідомості на хронотоп роману «Не прощаюсь»

«Не прощаюсь» - останній роман серії про Ераста Фандоріна, що описує пригоди головного героя після його майже чотирирічної коми внаслідок поранення. Події розгортаються у 1918 році під час російської революції. Ераст Фандорін потрапляє у післявоєнну російську імперію і намагається звикнути до нового життя, у якому панують комуністичні слогани, свавілля пролетаріату та брак справжньої культури. Хоча Ераст Фандорін начебто помирає у кінці цього роману (у 1919 р.), історія продовжується короткою розповіддю про долю дружини головного героя та

новим твором «Просто Маса» про подальше життя й історію роду його вірного помічника – Масахіро Сібати. Ми не можемо категорично стверджувати про смерть головного героя у кінці роману «Не прощаюсь», оскільки ніхто з інших персонажів тіла не знаходив. Читачам залишається лише здогадуватися про долю головного героя.

На початку твору Б. Акунін описує стан занепаду російської імперії 1918 року під час революцій на території російської держави. Місцеві жителі призалізничних територій обкрадали потяги, руйнували рельси, що стало причиною затримки та скасування потягів. Коли ж транспорт усе ж приїжджав, то його одразу оточував незлічений натовп пасажирів: *«Біля входу в кожен вагон негайно утворилася тиснява, і найбільше, звичайно, біля синього. В ім'я рівності та братерства квитки були однакові, без місць і, само собою, без класу – їдь де сядеш. Якщо сядеш»* [4] (тут і далі - переклад наш. - А.А.). У вагон потрапляли або сильні, або спритні, або ж заможні. Іншим залишалося чекати наступного потяга й знову штовхатися з усім натовпом. Часом якісь хитрі хлопчачки займали місце, а потім намагалися його перепродати. Серед пасажирів, які змогли потрапити в купе, був Маса зі своїм господарем у сумці. Виявилося, що Ераст Фандорін перебуває у комі з 1914 року. Разом із Масою в купе тісняться й інші пасажири. Священик, перекупки, сумнівний чоловік, професійний злочинець, багата пані. Розкішшю, наприклад, в революційні часи були голки, які торговці їздили обмінювати на інші товари.

Міркуючи про свого господаря, Маса частково висловлює своє ставлення до революції. Вона йому не подобалася, бо важко жити в такий час з інвалідом на руках. Гроші знецінилися, звичні продукти й різноманітні товари пропали з полиць, а про ліки взагалі не було й мови. До того ж лікар Фандоріна вирішив покинути росію і поїхати в Японію. Під час цієї подорожі потяг зупинив розбійник і почав грабувати пасажирів. Люди плакали, голосили, але були навчені ховати речі, хоча більшість цінних товарів довелося віддавати грабіжникам. Проте під впливом пограбування Фандорін прокинувся з глибокого сну, про що швидко ж пошкодував. Побачивши, у що перетворилася російська імперія за час перебування у комі й послухавши чимало оповідей від Маси, головний герой не впізнав своєї держави.

Наприклад, *«У Зоологічному саду був мітинг "Свобода тваринам!". На волю з кліток випустили всіх пригноблених звірів – таких, хто нікого не їсть. По вулицях бігали олені, яки, лами, а в однієї вагітної тварини сталися передчасні пологи просто на тротуарі...»* [4]. Згадує Маса й про те, що Україна стала окремою державою, у якій теж усі воюють. Пізніше у романі частково побіжно згадується Харків, де панує незрозуміло яка влада.

Згодом, під час спроби Ераста Фандоріна виїхати з російської імперії у Швейцарію, автор описує боротьбу між білими, червоними та деякими партизанськими загонами. На думку головного героя, у кожної армії була своя правда, яка мало чим могла допомогти російській імперії. Незважаючи на трансформації в усьому світі, перебудову не тільки російської імперії, а й інших держав, Ераст Фандорін зосереджується на подіях у російській імперії та обирає свій шлях допомоги російській державі: усіляко перешкоджати згубній діяльності білих та зупиняти будь-які диверсії. Незважаючи на складність завдання, детективу Фандоріну вдається встановити наміри білих захопити владу – зрештою герой твору розплутує справу й знаходить зрадників на боці червоноармійців.

Цікавим образом у цьому тексті постає українське село, у якому Фандоріна з попутниками затримують прибічники угруповання «Зелена школа». *«Село виявилось заможним. Будинки всі чисто вибілені, огорожі рівні і навіть фарбовані...Вулиця вивела на площу з ринковими рядами, де, незважаючи на вечірню годину, точилася жвава торгівля. Були й крамниці – багато, зо два десятки»*, що неабияк здивувало незваних гостей [4]. Здавалося неможливим існування такого села при всеросійській розрусі.

Цікаво, що зовнішність командира прибічників «Зеленої Школи» важко було співставити з небезпечним партизанським угрупованням: *«На танок, однак, вийшла людина вельми мирної, навіть нудної зовнішності. Був він переважно сірий: напівсиве волосся в гурток, така ж борідка а-ля Чернишевський, залізні окуляри. Під мишастим піджачком виднілася сорочка навипуск із українським вишитим коміром. У руці людина тримала склянку з чаєм. Зброї з ним не було»* [4].

Чоловік пояснює Фандоріну своє бачення "зеленої правди", з яким головний герой теж не погоджується: *«Зеленій росії треба об'єднатися, доки Червона росія воює з Білою росією. Союз селянських республік – ось що нам потрібне. Промислова Північ нехай собі живе, як хоче. Урал із Сибіром нам теж не потрібні. Сторонні околиці тим паче. Заживемо нашим чорноземним землеробським краєм. Усю росію та всю Європу хлібом нагодуємо – не безкоштовно, звісно»* [4]. Хоч Фандорін і не приймає цю правду, командувач зеленої армії відпускає його разом із спутниками. Головний герой хоче покинути країну й переконує себе в тому, що не може змінити карму росії. Вигравши попередньо різні бої, цю війну він програє.

Однак наприкінці роману Ераст Фандорін робить вибір на користь росії та намагається допомогти російській імперії обрати кращих шлях із гірших. Він вирішує попередити одного з прибічників Білої армії – Романова у своєму виборі на користь червоних і пропонує тому тікати з країни. Романов не погоджується й намагається пояснити головному герою особисту правду. Прихильник білих, водночас і випадковий помічник коричневих, закликає забути вигадану росію Пушкіним і Тургенєвим і побачити іншу реальність: *«Ви свій власний народ знаєте? Звичайно, можна знову загнати його в підвали та бараки, можна посадити на ланцюг... Чи не правильніше перестати себе обманювати? Визнати, що Росія – не клумба з квіточками, а купа гною. Не закривати носа надушеною хустинкою, а взятися за лопати, не боятися бруду. І тоді через сто років, можливо, країна перетвориться на квітник»* [4]. На що Фандорін відповідає, що бруду треба боятися, але з алегорією зростання нового квітника не погоджується і їде робити все можливе для перемоги Червоної армії та її об'єднання з загонами батька Махна. Цей вибір стає останнім для Фандоріна, бо прихильник нової коричневої правди – Скукін, підлаштовує аварію, де імовірно помирає головний герой.

Протягом усієї серії книг Б. Акуніна про Ераста Фандоріна можна помітити цікаву закономірність. Головний герой не підтримує радикальні дії бажаючих змінити владу чи життя в росії. Міркуючи про російську імперію, він знаходить недоліки цієї держави, критикує їх, але не намагається щось змінити. Фандорін покійно виконує накази правителя, захищає свою країну від шпигунів, злодіїв,

вигаданих загарбників. Повсякчас, усілякі спроби радикально змінити російську імперію в очах Фандоріна та на сторінках аналізованих творів щоразу зазнають невдачі. У творах щоразу відбувається констатація фактів неминучого (для персонажів) імперського життя, але не пошук причин тієї чи іншої історичної дійсності. Використовуючи історичну основу сюжету, замість того, щоб пояснити утворення чотирьох різних армій на території російської імперії, вказати на помилки в командуванні, Б. Акунін зображає життя в умовах розділення імперії між різними політичними угрупованнями, які пародійно виступають під різними кольорами прапорів. Головний герой не шукає правду в цій ситуації для себе, а обирає кращий з гірших варіантів існування імперії в подальшому. Нарікаючи на дії Червоної армії, головний герой залишається на її боці, ще й хоче перетягнути на цей бік інші партизанські загони.

Висновки

Борис Акунін – автор відомої серії книг про пригоди Ераста Фандоріна, де описано суб'єктивний виклад історії розвитку російської імперії. Романи про Фандоріна написано після розпаду СРСР.. Автор створює своєрідний образ російської версії детектива-супермена – Ераста Фандоріна, котрий у своїх численних пригодах захищає російську імперію від безкінечних загроз у вигляді

нападників, зрадників, шпигунів, диверсантів. Завдяки створенню нового типу героя у російській літературі, передусім жанрі історичного детективу, автор живить і прищеплює інтерес до історії російської імперії. Ераста Фандоріна змальовано як набір ідеальних і часто фантастичних властивостей, а деякі його вади лише покликані додавати індивідуальності привабливості цьому образу, так що постає герой, який навіть на тлі проблем у російській імперії, глибоко вірить в особливу історичну місію своєї держави. Навіть будучи дедалі більш обізнаним із політичними, соціальними та економічними негараздами імперії, головний герой, якого сюжетні перипетії знайомлять з російськими та іноземними правителями, історичними і культурними діячами, втім займає надзвичайно патріотичну позицію, яка дозволяє лише особисту й неpubлічну критику російських реалій.

З одного боку, Ераст Фандорін засуджує війни, невігластво російської армії, шкідливі або самодурні накази правителів своєї імперії, справедливо критикує співгромадян за байдужість один до одного, але з іншого боку, у будь-які важкі моменти залишається завжди вірним підданим російської імперії та не піддає сумнівам легітимність режиму і за будь-яких обставин продовжує працювати на перемогу росії, не вдаючись у справедливість чи справжні причини численних російських воєн. Прагнучи світлого майбутнього для своєї держави, головний герой бачить основний шлях для цього у беззастережному і самовідданому служінні імперії, куди б його на закидали для виконання таємних місій. Схожу ситуацію бачимо й у ставленні Б. Акуніна до сучасних історичних подій. Звинувачуючи путінський режим, він знімає колективну провину й відповідальність з «простих» російських громадян.

Під нібито дружнім звільненням болгарських територій від загарбників у «Турецькому гамбіті» приховано криваву війну за загарбання чужого клаптику землі. Алкоголізм у армії, інтерес до щоденних азартних ігор, походи у борделі, невігластво офіцерів показано у привабливому світлі. Хоч генерали люблять нарікати на відсутність дисципліни в армії, але самі нехтують цими правилами й нічого не змінюють. А повернення постійно до історії воєн не тільки в цьому романі, а й у інших слугує для підтримання російською імперією поширеної міфологеми в

російській ідеології, згідно з якою, російська імперія попри поразки однаково залишалася по-своєму непереможною.

Усвідомлюючи факт того, що література є можливістю висловити національну ідею, вибудувати ставлення героїв до різних народів, у творчості Б. Акуніна продовжуємо спостерігати за підтриманням міфологем, нав'язаних імперською свідомістю. І як показує завершення цього циклу романом «Просто Маса» – російська свідомість «підминає» під себе інші свідомості.

Однією з поширених міфологем, шкідливої для будь-якого читача є ототожнення слів «руський» і «російський». Використовуючи ці терміни на позначення чогось, утвореного від росії, автори стирають кордони між різницею Русі та росії. Проте саме така лінгвістична маніпуляція допомагає підтримувати теорію про неколонізаторську російську імперію. Крім цього, регулярні згадки про Русь нагадують про частину вигаданої історії російської імперії – існування російського народу протягом тисячоліття.

Навмисно чи ні, Б. Акунін закріплює думку про неефективність опору населення проти будь-яких несправедливих дій імперії та підтримує неприязнь до революціонерів, тих, хто не боїться щось змінити. Постколоніальне перепрочитання романів письменника допомагає віднайти залишки імперського мислення у цих текстах та ще раз підтверджує необхідність уважного перегляду інших текстів класичної і популярної російської літератури.

Список використаної літератури

1. Авторадио OnAir. Борис Акунин: за что убили Александра II, романы про Фандорина, чем отличаются сказки народов мира, 2021. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=6CIFW4MEICU> (дата звернення: 25.06.2022).

2. Агеєва, В. П. За лаштунками імперії. Есеї про українськоросійські культурні відносини. Київ: Віхола, 2021 р. 360 с.
3. Акунин Б. Алмазная колесница URL http://loveread.ec/view_global.php?id=384 (дата звернення: 24.06.2022).
4. Акунин Б. Не прощаюсь URL: http://loveread.ec/view_global.php?id=103003 (дата звернення: 29.06.2022).
5. Акунин Б. Планета вода URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=103002&p=1 (дата звернення: 27.06.2022).
6. Акунин Б. Просто Маса URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=88383&p=1 (дата звернення: 28.06.2022).
7. Акунин Б. Турецкий гамбит URL: <http://book-online.com.ua/read.php?book=3435> (дата звернення: 21.05.2022).
8. Борунов А. Б., Шерчалова Е. В. Авторский миф в современном постмодернистском романе // Филологический класс. 2021. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/avtorskiy-mif-v-sovremennom-postmodernistskom-romane> (дата звернення: 15.06.2022).
9. вДудь. Акунин – что происходит с Россией / What's happening to Russia, 2022. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=70RmF0rPj9o> (дата звернення: 23.06.2022).
10. Высочина Ю. Л. Интертекст как языковая игра постмодернизма (на примере произведений Т. Толстой, Б. Акунина, В. Пелевина). 2016. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/intertekst-kak-yazykovaya-igra-postmodernizma-na-primere-proizvedeniy-t-tolstoy-b-akunina-v-pelevina> (дата звернення: 29.05.2022).
11. Гундорова Т. Постколоніальний роман генераційної травми та постколоніальне читання на сході Європи. С. 26-44. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/avtorskiy-mif-v-sovremennom-postmodernistskom-romane> (дата звернення: 19.06.2022).
12. Лобин А. М. История и революция в творчестве Б. Акунина (на материале цикла романов «Приключения Эраста Фандорина»). 2014. №10. URL:

- <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-i-revoljutsiya-v-tvorchestve-b-akunina-na-materiale-tsikla-romanov-priklyucheniya-erasta-fandorina> (дата звернення: 21.06.2022).
13. Лобин А. М. Эволюция образа главного героя в цикле романов Б. Акунина «Приключения Эраста Фандорина» // Филологический класс. 2022. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-obraza-glavnogo-geroya-v-tsikle-romanov-b-akunina-priklyucheniya-erasta-fandorina> (дата звернення: 16.06.2022).
14. Лурье JL Борис Акунин как учитель истории. Искусство кино. 2000. №8. URL: https://expert.ru/northwest/2000/08/08no-akunin_53821/ (дата звернення: 23.06.2022).
15. Павлишин М. Канон та іконостас: Літературно-критичні статті. Київ: Час, 1997, 447 с.
16. Подчиненов А. В., Снигирева Т. А. Творчество Б. Акунина: авторская стратегия моделирования национального дискурса. 2014. С. 342-346 URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tvorchestvo-b-akunina-avtorskaya-strategiya-modelirovaniya-natsionalnogo-diskursa> (дата звернення: 20.06.2022).
17. Постколониалізм. Генерації. Культура. / за ред. Т. Гундорової, А. Матусяк. Київ: Лаурис, 2014. 336 с.
18. Ранчин А. Романы Б. Акунина и классическая традиция: повествование в четырех главах с предуведомлением, нелирическим отступлением и эпилогом // Новое литературное обозрение, 2004. № 67. URL: <https://polit.ru/article/2004/08/02/akunin/> (дата звернення: 29.06.2022).
19. Саїд Е. Культура й імперіялізм /Київ: вид. Соломії Павличко «Основи», 2001. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Said_Edward/Kultura_i_imperiializm/ (дата звернення: 29.06.2022).
20. Снигирева Т. А., Снигирев А. В. Борис Акунин. «Любовь к истории»: между книгой и блогом // Уральский филологический вестник. Серия: Русская литература XX-XXI веков: направления и течения. 2013. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/boris-akunin-lyubov-k-istorii-mezhdu-knigoy-i-blogom> (дата звернення: 03.06.2022).

21. Томпсон Е. М. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм. / Пер. з англ. М. Корчинської. Київ: вид. Соломії Павличко «Основи», 2006. 368 с.
22. Циплаков Г. Зло, возникающее в дороге, и Дао Эраста Фандорина // Новый мир. № 11. С. 159–181.
23. Шкандрій М. В обіймах імперії: Російська і українська літератури новітньої доби / Пер. П. Таращук. Київ: Факт, 2004. 496 с.
24. BBC News - Русская служба. Борис Акунин о своих эмоциях, войне и «Настоящей России» | Интервью Би-би-си, 2022. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Qa6iu8UV2RM> (дата звернення: 21.06.2022).
25. Spivak G. The Post-Colonial Critic. Interviews, Strategies, Dialogues. New York and London: Routledge, 1990. 168 p.